

ПРО РЕЄСТР АКАДЕМІЧНОГО "СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ"

Ю.О.Карпенко
(Одеса)

Поява перших томів тлумачного "Словника української мови" - визначна подія в культурному житті українського народу. Словник цей укладається досвідченим лексикографічним колективом на базі величезної і добре опрацьованої картотеки, у ньому враховуються здобутки кращих вітчизняних та зарубіжних лексикографічних праць, зокрема 17-томного словника російської мови, - одного з найдосконаліших тлумачних словників у практиці світової лексикографії. Усе це

стадо запорукою успіху лексикографів Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР.

Але поки робота над Словником триває, варто виявити всі резерви для поліпшення і вдосконалення наступних томів. Такі резерви можна знайти, зокрема, у реєстрі Словника. Реєстри словників такого типу ціняться своєю повнотою, максимальним охопленням лексики сучасної літературної мови. І здається, що реєстр аналізованого словника міг би бути трохи повнішим, ніж він є. Тут не йдеться про окремі пропуски, що трапляються у Словнику. Таким пропуском можна, наприклад, вважати відсутність у ньому слова донець - донський козак, засвідченого у "Словарі української мови" за ред. Б. Грінченка і в шеститомному "Українсько-російському словнику". Йдеться про прийняту у Словнику регламентацію літературних слів, що вводяться до реєстру, і нелітературних, що лишаються поза його межами, зокрема про термінологічну і діалектну лексику.

Цим аж ніяк не заперечується прийнятий у Словнику принцип не-включення вузькоспеціальних термінів та діалектних слів, що не набули широкого вжитку в літературній мові. Принцип цей можна тільки схвалити. Однак реалізація цього принципу не завжди виявляється послідовною. Слова давnezний і далезний (обидва є у Б. Грінченка), здавалося б, рівноправні і щодо своєї стилістичної забарвленості, і щодо своєї питомої ваги у мові. Проте перше до Словника уведене, а друге - ні.

Зіставлення "Словника української мови" з шеститомним "Українсько-російським словником" на порівняно невеликому проміжку д - де показало, що перший має 114 слів, відсутніх у другому. Ця розбіжність означає, що "Словник української мови" повніше, всебічніше і глибше відбиває лексику української літературної мови і часто пояснюється лексичними змінами, що сталися за останні 20 років.

Але водночас у вказаному проміжку д - де виявилось 76 слів, які наявні в "Українсько-російському словнику" і відсутні в "Словнику української мови". Серед цієї кількості слів тільки 21 означає власні назви (чи похідні прикметники), що їх "Українсько-російський словник" фіксує, а "Словник української мови" цілком слушно не включав до реєстру*.

*У вступній статті до "Словника української мови" зазначено, що прикметники, утворені від назв міст, до реєстру не вносяться, проте слово дамаський всупереч цьому правилу цілком слушно фіксується, оскільки існує стале словосполучення дамаська сталь. Мабуть, згадане правило вимагає уточнення, і найуживаніші прикметники від назв міст (напр., київський, московський) бажано вводити до реєстру. Включення чи невключення до словника має визначатися передусім ступенем уживаності слова у практиці мовлення, а не його приналежністю до певного семантичного класу.

З 76 слів 29 становлять утворення з першим числівниковим компонентом. Важко зрозуміти, чому в Словнику подається лексема двоногий, а дворукий - ні, чому є і двотижневий і дворічний, але немає слова двомісячний. Загальна стаття "Дво..., двох..." не може заступити окремого опису наявних у мові лексем з цими компонентами.

Кілька слів про термінологію. У словнику не подаються ні двадцятигранник, ні двадцятигранник як терміни, наявні в "Українсько-російському словнику". Вступна стаття до Словника передбачає включення термінів, які трапляються в популярних виданнях і увійшли до шкільних підручників, тобто набули значного поширення. Ця слухна засада, здавалося б, відкриває дорогу в Словник і таким термінам, як, наприклад, дарсонвалізація, бутадієн, бампер, що широко вживаються поза професійним мовленням. Однак у Словнику немає цих термінів, а бутадієн наводиться у вступній статті як приклад термінів, що не включаються до Словника. Немає значної кількості інших термінів, що стали або стають здобутком широкого загалу. Доступ термінології у "Словник української мови" варто було б трохи (саме трохи, а не значно) полегшити.

Аналогічне міркування доцільно висловити і з приводу діалектизмів. Поряд з "питомими" діалектизмами, більшість яких заслуговує на увагу спеціальних лексикографічних праць, до Словника не потрапили й деякі розмовні слова ширшої функціональної бази, наприклад даровиця - "те, що дісталось задарма", дбачка - жіноча форма до дбач "той, хто дбає" (останнє в Словнику фіксується).

Серед діалектної лексики особливе місце посідає група слів, яку можна окреслити як етнографічно-діалектну. Ці слова вказують на локальні реалії, які, отже, ніяких інших назв, крім діалектних, не мають. У широковідомої трембіти в складі цієї лексичної групи є чимало менш відомих родичів, "Словник української мови" досить повно фіксує цей шар діалектизмів, оскільки його усунення становило б собою понятійне збіднення мови. Проте деякі відомі етнографічні діалектизми не знайшли свого місця в Словнику. Популярний путівник по осередках народної творчості Гуцульщини "Подорож у казку", що вийшов у 1970 р. в Ужгороді (видавництво "Карпати"), містить, наприклад, відсутні в Словнику лексеми бочівочка, гарчик, а також

слово бокоращ. Останнє має приблизний літературний відповідник плогар, однак воно, мабуть, є настільки популярним, що теж мало б потрапити в Словник.